

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА РОБОТА У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ (1991–2013)

На основі архівних джерел і публікацій, проаналізовано основні форми культурологічної роботи у Збройних Силах України за період з 1991 по 2013 рік та їхній вплив на морально-психологічний стан військовослужбовців і членів їхніх сімей. Дозвілля та відпочинок військовослужбовців відіграє велику роль у знятті психологічного навантаження, яке накопичується під час виконання обов'язків військової служби. Велика роль в організації дозвілля військовослужбовців і членів їхніх сімей відводилася будинкам офіцерів, клубам і будинкам культури. Для організації вільного часу й відпочинку особового складу Збройних Сил України органами виховної роботи проводилися централізовані заходи. Проте не менш важливою була особиста ініціатива військовослужбовців та працівників армії щодо організації для себе і своїх товаришів розваг та відпочинку. Слід зазначити, що багато послуг культурної сфери залишалися недоступними у віддалених і закритих військових містечках. Фінансову допомогу в організації дозвілля та відпочинку надавали органи влади та меценати. Однак не вистачало фахівців, здатних на професійному рівні організувати роботу військових закладів культури, а також дозвілля військовослужбовців і членів їхніх сімей.

Ключові слова: військовослужбовці, культурологічна робота, дозвілля, відпочинок, будинок офіцерів, Збройні Сили України.

Розбудова та всебічний розвиток Збройних Сил України (далі – ЗСУ) на сучасному етапі вимагає детального перегляду та вдосконалення складових системи соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, у тому числі й культурологічної роботи, направленої на організацію дозвілля та відпочинку.

Культурологічна робота в ЗСУ на сучасному етапі – це напрямок інформаційно-пропагандистського забезпечення, який полягає в цілеспрямованій діяльності посадових осіб органів військового управління, командирів (начальників) щодо організації заходів дозвілля і відпочинку військовослужбовців, працівників ЗСУ та членів їхніх сімей. Вона ґрунтується на засадах української культури та мистецтва, багатовікових національних звичаях і традиціях [9].

Основними формами культурологічної роботи є: концерт; вистава; перегляд кіно- й відеофільмів, телевізійних передач; обговорення творів літератури та мистецтва; заходи відпочинку; огляд-конкурс; виставка; зустріч із видатними особистостями; екскурсія; вшанування кращих військовослужбовців.

Різні аспекти культурологічної роботи знайшли своє відображення у публікаціях В. Воронкова та О. Вачаєва [6], В. Горішняк [8], Я. Романовського [12], Р. Росляк [13–15], В. Якименко [17] та ін. Але попри значну кількість публікацій, проблема формування та становлення культурологічної роботи у ЗСУ залишається все ще достатньо не вивченою. Потребує більш глибокого дослідження питання організації культурологічної роботи в сьогодишніх реаліях та пошук нових форм і методів її проведення в умовах війни.

Метою статті є проведення аналізу культурологічної роботи у ЗСУ в 1991–2013 рр. та її вплив на морально-психологічний стан військовослужбовців і членів їхніх сімей.

Велику роль у знятті психологічного навантаження, яке накопичується під час виконання обов'язків військової служби, відіграє дозвілля та відпочинок військовослужбовців, від правильної організації яких залежить працездатність військовослужбовців на наступний день і навіть цілий тиждень.

Дозвілля – це вільний від військової служби або іншої обов'язкової діяльності час. Дозвілля можна класифікувати як активне і пасивне (так само, як і відпочинок), культурне і безкультурне, індивідуальне і колективне, сімейне, захоплююче і різноманітне.

Перше, що необхідно зрозуміти, говорячи про дозвілля та відпочинок військовослужбовців – це те, що будь-яка армія є строго регламентованим соціальним організмом, у якому формалізовані норми і стандарти

стосуються будь-якого боку життя. Помилкою буде вважати, ніби відпочинок військовослужбовця – це час його повної свободи.

У 1992 р. на теренах України діяло 97 військових закладів культури: 3 окружні будинки офіцерів, 42 гарнізонні будинки офіцерів, 17 гарнізонних офіцерських клубів, 5 будинків культури, 30 будинків офіцерів і офіцерських клубів іншого рангу [1, арк. 93].

Культурна і просвітницька робота у Збройних Силах сприяє формуванню духовно розвиненої особистості, свідомого захисника Української держави, здорової морально-психологічної обстановки у військових колективах. Важливим чинником становлення системи культурно-виховної і просвітницької роботи (далі – КВПР) у ЗСУ стало формування її нормативно-правової бази. Так, 1 лютого 1994 р. вводиться в дію Директива Міністерства оборони України № Д-6 "Про організацію культурно-виховної, просвітницької роботи та дозвілля військовослужбовців, членів їхніх сімей, працівників Збройних Сил України", якою визначалися форми, методи та засоби КВПР у ЗСУ [1, арк. 37].

Відповідно до Директиви МО № Д-6, у ЗСУ розпочалося проведення Всеармійського огляду-конкурсу центрів культури, просвіти та дозвілля військових гарнізонів, колективів художньої самодіяльності, клубів та народознавчих світлиць.

Завдяки огляду-конкурсу, військовослужбовці почали активно залучатися до самодіяльної художньої творчості, що сприяло розкриттю їхніх талантів та обдарувань, організації самодіяльних об'єднань, аматорських клубів за інтересами. На основі кращих традицій культури та мистецтва українського народу створювалися нові вистави й концертні програми, кінофільми, твори образотворчого мистецтва. Налагоджувалися тісні стосунки з творчою громадськістю у військових гарнізонах за місцем дислокації.

У серпні 1994 р. в Центрі культури просвіти та дозвілля Криворізького гарнізону відбувся огляд-конкурс самодіяльних артистів із шести військових гарнізонів. У цьому заході брали участь офіцери, прапорщики, їхні дружини та військовослужбовці строкової служби [17, с. 4].

У Центрах культури просвіти та дозвілля проводилися різноманітні зустрічі з відомими артистами і діячами науки та культури, працювали гуртки пошиття та плетіння, танців тощо. Плата для відвідувачів була помірною.

Поряд із централізованими заходами щодо організації вільного часу і відпочинку особового складу ЗСУ, не менш значимо, а часом і більш важливу роль відігравали самостійні – у порядку особистої ініціативи – дії військовослужбовців та працівників армії зі створення для себе

і своїх товаришів сфери дозвілля, розваг і відпочинку. Можна сказати, що в цьому плані Збройні Сили були цілком автономним організмом, у якому існували, підтримувалися і самовідтворювалися традиції й навички з організації відпочинку.

Прикладом організації дозвілля військовослужбовців за власною ініціативою та на громадських засадах може бути діяльність Голови жіночої ради одного з гарнізонів ЗСУ, яка для активного дозвілля військовослужбовців строкової служби організувала плідну співпрацю гарнізону з Артемівським педучилищем.

Між колективом майбутніх вихователів дошкільних закладів і військовослужбовцями встановилися дружні зв'язки. Щотижня проводилися спільні дискотеки в училищному диско-залі. Активний відпочинок сприяв впливав на багатьох військовослужбовців. Вони помітно підтяглися у службі, стали більш вимогливими до себе. Крім того, була проведена зустріч команд КВК училища й гарнізону, яка закінчилася дружньою нічиєю [10, с. 4]. Такі спільні заходи між вищими та спеціальними навчальними закладами і військовослужбовцями ЗСУ в 1990-ті роки були не рідкістю.

На початку 1990-х рр., коли військові колективи стали залежними від нашої хворої економіки, усе більше доводилося сподіватися тільки на власні сили. У цей складний час значну фінансову допомогу Київському військовому інституту управління та зв'язку надавала районна адміністрація та райрада Шевченківського району столиці. Так, у 1994 р. райдержадміністрація виділила 5 млн крб на організацію зустрічей із цікавими людьми, творчими колективами. Це стало великою допомогою в роботі офіцерам, які відповідали за соціально-психологічне забезпечення курсантів.

З'явилися можливості укладати договори з різноманітними культурними організаціями, організовувати лекторії. Зокрема, був підписаний договір між Інститутом та Міжнародним центром культури і мистецтв. Курсанти прослухали тематичні концерти з тем "Народне мистецтво і фольклор", "Класична музика", "Балет", "Сучасний джаз".

Також ефективно використовувалися гроші, виділені місцевими органами влади на організацію дозвілля курсантів. Наприклад, вони із задоволенням відвідали концерт театру "Мімікрічі". Цікаво пройшли творчі зустрічі з керівником гільдії кінематографістів України, заслуженим діячем мистецтв, режисером Є. Шерстобітовим, заслуженим артистом України Г. Дворниковим, поетесою О. Матушек. Дуже сподобалися курсантам і зустрічі з творчими колективами, які працювали над створенням художніх фільмів "Кисневе голодування", "Постріл у труні". Отже, військовослужбовцям нудьгувати не доводилося [5, с. 2].

Серед військових частин Сил Протиповітряної оборони Житомирського гарнізону було проведено конкурс "Ми – офіцери Української армії". Конкурс пройшов у три етапи. Учасниками команд були офіцери віком до 25 років, а також їхні дружини. Усього в конкурсі взяли участь сім команд. Наприкінці було оголошено переможців і призерів. За перше місце кожна пара в нагороду одержала пральну машину "Либідь". За друге місце пари було нагороджено пілососами "Ракета", за третє місце – чайними сервізами. Проведення такого конкурсу стало можливим завдяки управляючому банком "Відродження" В. Супрунову, керівникам підприємств І. Юргутісу та В. Лавронському, колективам кондитерської фабрики і м'ясокомбінату м. Житомира [4, с. 2]. Саме проведення таких конкурсів робить життя військовослужбовців та членів їхніх сімей більш змістовним і радісним.

Завдяки спільним зусиллям державного й військового керівництва у 2000 р. була започаткована ліга КВК (клуб веселих і кмітливих) "Зірки на пагонах". Зокрема, Міністерство оборони України фінансувало команди КВК Харківського військового університету та Одеського інституту Сухопутних військ. Представництво армійських команд КВК ліги щороку зростало. До складу КВК в 2001 р. увійшли команди Військового гуманітарного інституту Національної академії оборони України та Військ Протиповітряної оборони [8, с. 48].

Організація відпочинку і дозвілля військовослужбовців має неабияке значення для якісного виконання ними службових обов'язків. Однак потрібно зазначити, що у військовослужбовців різні можливості щодо якості проведення свого вільного часу. Чимало залежить не лише від особистого бажання, а й від місця проходження служби військовослужбовцем. Адже одне – служити в столиці чи обласному центрі, і зовсім інше – у віддаленому гарнізоні. Водночас, можна жити у великих містах, а жодного разу не відвідати театр, художню виставку, концерт. Часто це пояснювали браком коштів.

Так, слухач Військового гуманітарного інституту Національної академії оборони України майор Ігор Мороз, який стажувався на посаді заступника командира частини з виховної роботи, розповів: "За два роки один раз був у Театрі драми і комедії, один раз у цирку й один раз у зоопарку. Щоправда, останнім часом часто бував на іграх КВК і кілька разів на різних виставах. Десятирічний син відвідує баскетбольну секцію. До останнього часу це сімейний бюджет дозволяв. Тепер синів баскетбол під загрозою, як і багато інших сімейних заходів. Бо "фінанси співають романси"" [6, с. 4].

Така картина офіцерського дозвілля вимальовувалася в ЗСУ у досліджуваний період. Спостерігалось недостатнє фінансування ЗСУ щодо організації відпочинку і дозвілля військовослужбовців та членів їх сімей. Загалом це були не найгірші показники по ЗСУ, але й до бажаного їм було далеко. І не завжди в цьому "винна" служба, її специфічні особливості. Часто військовослужбовець просто змушений був обирати між хлібом насущним і хлібом духовним.

Та все одно, ті, хто служив у столиці, мали набагато більше можливостей для відпочинку та дозвілля. Великого значення цьому питанню приділяло керівництво та відділ виховної роботи Національної академії оборони України. У стінах академії готується майбутня еліта ЗСУ, а керівник будь-якої військової ланки повинен бути з широким кругозором, ерудицією, вихованою та чуйною людиною. Саме тому тут намагалися знаходити можливості для духовного зростання офіцерів, організації дозвілля слухачів родин.

Однак організація відпочинку слухачів академії ускладнювалася особливостями навчального процесу. Програма була настільки щільна, що практично кожного дня навчання (включаючи, зрозуміло, самопідготовку) закінчувалося не раніше 18–20 год вечора. Тому основні зусилля з духовного збагачення слухачів припадали на святкові та вихідні дні. Цьому сприяв і чималий культурний потенціал нашої столиці. Щоправда, треба зазначити, скористатися ним ставало з кожним роком важче, адже через дорожнечу "культурних" меценатів для академії дедалі меншало.

Наприкінці 1990-х рр. у стінах академії проводилися сімейні вечори відпочинку, була спроба організувати секції і гуртки для офіцерів та членів їхніх сімей за інтересами, але внаслідок відсутності коштів цю роботу довелося згорнути. За рахунок особистих зв'язків, керівництва академії, слухачі 1–2 рази на квартал мали мо-

жливість, за запрошеннями, відвідувати вистави в Національному академічному театрі російської драми ім. Лесі Українки [6, с. 5].

З метою покращення культурного обслуговування особового складу укладалися договори про шефську співпрацю. Зокрема, військовослужбовці Київського військового інституту управління і зв'язку завдяки давнім шефським зв'язкам із низкою підприємств столиці й, зокрема, допомоги з боку голови Печерської районної адміністрації, голови Фонду Святого Андрія Первозваного Андрія Коваленка, щотижня відвідували вистави Театру юного глядача на Липках. Крім того, безкоштовно отримували запрошення до Державного цирку, Палацу культури "Україна", театру ім. Лесі Українки, Будинку кіно та кінотеатру "Зоряний". Мали угоду про співробітництво з Києво-Печерським історико-культурним заповідником, яка дозволяла на пільгових умовах відвідувати Святу Лавру.

Гостями інституту були майже всі артисти передачі "Територія А", що виходила на телеканалі ICTV, відомі "Кролики" – артисти Володимир Мойсеєнко та Володимир Данилець, художники Олександр Милонцов, Віктор Петров.

Військовослужбовці столичного гарнізону мали більше можливостей для свого відпочинку: досить регулярно спілкувалися з відомими артистами естради, письменниками, спортсменами, представниками самодіяльних творчих колективів Києва. Протягом 1998–2000 рр. у понтонно-мостовій бригаді побували з концертами Алла Кудлай, гурт "Козацькі забави", відбулася презентація книги відомих українських істориків "Звитяга і жертвність", яку представляв військовослужбовцям один із її авторів – доктор історичних наук Іван Муковський. Військовослужбовці зустрічалися з футболістами київського "Динамо" Белькевичем і Хацькевичем, боксерами братами Кличками тощо [6, с. 5].

Подібні заходи в масштабах частини проводилися досить регулярно, причому на окремі з них запрошували дружин і дітей військовослужбовців. Чим цікавішим був відпочинок, багатшими культурне та духовне життя військовослужбовців, тим краще їм служилося.

Директивою Міністра оборони України від 29 грудня 2006 р. № Д-57 "Про організацію культурно-виховної, просвітницької роботи та дозвілля військовослужбовців, членів їхніх сімей, працівників Збройних Сил України" пропонувалося: "...спрямувати діяльність професійних художніх колективів Збройних Сил України, військово-музичних центрів та їхніх концертних колективів на культурне забезпечення життєдіяльності військ (сил), у першу чергу тих, що дислокуються у віддалених гарнізонах та виконують завдання в особливих умовах. В основу їхніх концертних програм покласти кращі зразки національної української і світової культури та військово-патріотичні твори" [11].

Велика роль в організації дозвілля військовослужбовців та членів їхніх сімей відводилася будинкам офіцерів. Саме вони були закладами культури ЗСУ, що задовольняли духовні (культурні) потреби особового складу військових частин, організовували заходи військово-патріотичного виховання, розвитку воєнно-історичних традицій, дозвілля та відпочинку військовослужбовців, членів їхніх сімей, працівників Збройних Сил України, ветеранів військової служби та мешканців гарнізонів.

Зокрема, в Одеському та інших гарнізонах стало традицією проведення гарнізонними будинками офіцерів офіцерських балів, вечорів вшанування кращих військовослужбовців частин. Так, будинок офіцерів Південного

оперативного командування у своїй роботі велику увагу приділяв дітям. У будинку офіцерів працювали колективи художньої самодіяльності та такі студії, як: дитяча вокальна студія "Зоряний час" у складі 25 дітей, дитячий хореографічний ансамбль (16 дітей), дитяча театральна студія "Блакитні дороги" (34 дитини).

На думку дослідника Я. Романовського, наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр. усі програми, документи, що приймалися Урядом України, не залишали надії ЗСУ на реалізацію довгострокової програми розвитку військової культури, пріоритетного існування військових установ і підрозділів культури. Виразно окреслилась тенденція до скорочення державної дотації на утримання театрів, ансамблів пісні і танцю, будинків офіцерів, клубів та бібліотек військових частин, військово-оркестрової служби і, як наслідок – їхнє тотальне розформування. На програму "Культурно-виховна робота з особовим складом та членами сімей військовослужбовців Збройних сил України" в 2004 р. було виділено 28249,5 тис. грн, що становило 56% від мінімальної потреби, та на 4% менше, ніж у 2003 р., а у 2005 р. – 81,6%, при цьому 37% із цієї суми припадало на заробітну плату та грошове утримання, питома вага цих витрат в оборонному бюджеті становила менше 1%. Такий стан справ призвів до занепаду інфраструктури КВПР Збройних Сил України [12, с. 250–251].

На 2003 р. із 41 будівлі будинків офіцерів 4 існували в аварійному стані, 16 – потребували капітального ремонту, 17 – поточного. Бібліотечний фонд 350 бібліотек морально застарів, у яких книг, виданих державною мовою, нараховувалося лише 5%. Недостатнім є забезпечення бібліотек періодичними виданнями [13, с. 4].

На 2009 р. залишилось тільки 28 гарнізонних будинків офіцерів, із яких 85% потребували негайного капітального або поточного ремонту. Найгірші справи були у віддалених гарнізонах, де будинок офіцерів чи клуб військової частини був єдиним закладом культури [16, с. 11].

Незважаючи на це, у будинках культури проводилися літературні вечори, як одна із форм організації дозвілля військовослужбовців. Вони присвячувалися творчості окремого автора або групи авторів, окремим художнім творам або низці творів з однієї теми. У програму вечорів дуже часто включались музичні номери художньої самодіяльності з показом слайдів, фрагментів відеофільмів, організовували їхнє чергування з розповідями про книгу або творчість письменника, поета з читанням його віршів, уривків із творів. Ці вечори тільки вигравали, якщо на них вдавалося запросити поетів, письменників, акторів.

Переважаюча більшість начальників клубів військових частин не мала відповідної фахової підготовки, а тому була не здатна професійно організувати повноцінну діяльність військових закладів культури, а також дозвілля військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Своєрідний кадровий вакуум у військової культурній сфері настав у 2004 р., коли досвідчені офіцери, що займалися культурно-виховною роботою, звільнялися у запас, а на їхнє місце призначалися офіцери, у яких не було достатньо професійних навичок. До того ж, в органи з гуманітарних питань потрапило 196 офіцерів із командних посад, що аж ніяк не сприяло поліпшенню розвитку військової культури [7, с. 3].

Потрібно також сказати, що з 1991 по 2003 р. військовий кінопрокат практично не фінансувався [14, с. 4]. У клубах військових частин кінопрокат фактично не здійснювався, наявний військовий кінофонд не міг запропо-

нувати показ сучасних кінофільмів. Тематика наявних відеофільмів не сприяла військово-патріотичному вихованню військовослужбовців. У ЗСУ не вистачало 2,5 тисячі телевізорів [15, с. 4].

Директивою Міністра оборони України від 29 грудня 2006 р. № Д-57 "Про організацію культурно-виховної, просвітницької роботи та дозвілля військовослужбовців, членів їхніх сімей, працівників Збройних Сил України" пропонувалося: "...розвивати бібліотечну роботу, створювати належні умови для відвідування бібліотек військовослужбовцями та членами їхніх сімей; протягом 2007–2008 рр. забезпечити оновлення бібліотечного фонду літературою на державній мові, передбачивши виділення на зазначені цілі відповідних асигнувань у кошторисах Міністерства оборони України..." [11].

Однак потрібно зауважити, що бібліотечний фонд 241 бібліотеки, що існували в ЗСУ у 2009 р., морально застарів, лише близько 10% наявних книг були державною мовою, а кількість видань, випущених за роки незалежності, становила 8%. Централізоване ж поновлення бібліотечного фонду практично не здійснювалося [16, с. 11].

Протягом 2011 р. на базі 29 будинків офіцерів Збройних сил діяла мережа з 226 клубних утворень військово-патріотичного та культурно-виховного спрямування (гуртки, курси, студії, секції тощо) та 61 об'єкта дозвілля (бібліотеки, музеї, кіно-, спортивні зали, спортмайданчики), у яких займалося понад 4,1 тис. осіб, із яких майже 3,3 тис. дітей військовослужбовців [2, с. 43].

У ЗСУ відзначався низький рівень задоволеності якістю і доступністю культурно-розважальними та інформаційними послугами. Багато послуг сфери культури залишалися недоступними у віддалених і закритих військових містечках. При цьому недостатньо ефективно використовувалися можливості, що надавалися глобальною інформаційною мережею Інтернет. На надзвичайно низькому рівні знаходилася матеріально-технічна забезпеченість культурно-розважальних закладів. Тільки 8% із них були оснащені сучасними технічними засобами (кінопрокату, звукомовлення та ін.), близько половини установ перебували в аварійному стані й потребували капітального ремонту. У військових бібліотеках до 80% книжкового фонду застаріло. Як наслідок, ситуація, що склалася, і ті культурно-розважальні та інформаційні послуги, що надавалися, не відповідали зростаючим потребам військовослужбовців, цивільного персоналу та членів їхніх сімей, а в значної частини військовослужбовців практично була відсутня можливість заповнення свого вільного часу культурним дозвіллям.

Культурна діяльність, що проводиться у Збройних силах, впливає на стан, рівень бойової готовності, повсякденний побут, духовно-моральні якості особистості військовослужбовця. Таким чином, вона спрямована, з одного боку, на зміцнення Збройних сил, а з іншого – на задоволення потреб військовослужбовців у культурному розвитку.

Популярною формою організації дозвілля офіцерів, прапорщиків, військовослужбовців військової служби за контрактом у передвихідні, вихідні та святкові дні були вечори відпочинку. Вони мали комплексний розважальний характер і призначалися для зняття фізичного і розумового напруження після службових буднів.

Вечір відпочинку присвячувався певній події, наприклад, Новому року, Дню Збройних Сил України тощо. Насичена концертна або танцювальна програма чергувалася з іграми та вікторинами. Вечори не повинні були повторюватися за змістом і формою, проте мали

відрізнятися високою ідейністю, яскравою виразністю і невимушеністю.

Наприклад, у Київському інституті Військово-Повітряних Сил були доброю традицією концерти художньої самодіяльності, участь у яких брали офіцери інституту та колективи інших навчальних закладів. Частими гостями там були колективи Палацу творчості та юнацтва Залізничного району столиці. Нерідкі були зустрічі із заслуженими артистами України Володимиром Талашком, Вілорієм Пащенко, завдяки яким між клубом КІВПС і Будинком кіно було налагоджено тісну співпрацю. Це, у свою чергу, давало змогу проводити спільні заходи, у тому числі й благодійні, із залученням до них офіцерів і членів їхніх сімей [3, с. 4].

Активним учасником цих заходів був старший викладач факультету авіаційного озброєння підполковник Олександр Бількін, автор та виконавець власних пісень (виконувати їх йому допомагала донька). А Олена Марценківська, донька заступника начальника КІВПС із озброєння, у художній самодіяльності інституту була відома як піаністка й виконавиця вокальних композицій. Активістами культурної діяльності інституту можна назвати і сім'ю майора Андрія Кукузея, яка брала участь в усіх заходах художньої самодіяльності КІВПС.

На визначні державні свята офіцери інституту та члени їхніх сімей мали змогу відвідувати святкові концерти, які відбувалися у Палаці культури "Україна", Центральному будинку офіцерів, міському Будинку вчителя. Водночас, молоді неодружені офіцери залучалися до різних заходів, які проводилися Державним комітетом молодіжної політики та туризму України. Гордістю КІВПС був танцювальний колектив сучасного бального танцю "Глорія", учасниками якого були офіцери та члени їхніх сімей [3, с. 4].

Отже, попри численні проблеми та негаразди, які були у війську наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр., офіцери та їхні сім'ї жили повноцінним культурним і духовним життям, та виконували службові обов'язки на належному рівні. Прикладом цього можна назвати КІВПС, де віднаходилися можливості для того, щоб не залишитися сам на сам із проблемами культурного та духовного розвитку. А це, у свою чергу, позитивно впливало на ставлення офіцерів до виконання своїх службових обов'язків і на стосунки в їхніх сім'ях.

Отже, можна говорити, що культурологічна робота в ЗСУ є комплексом заходів, організованих у військових частинах, підрозділах, установах з метою формування світогляду, створення і поширення культурних цінностей, задоволення культурних потреб, розвитку творчих здібностей і зняття психічної напруженості у військовослужбовців та членів їхніх сімей. Саме від організації та проведення культурно-мистецьких заходів, організації дозвілля й відпочинку військовослужбовців та членів їхніх сімей залежить формування у них високих морально-психологічних і бойових якостей, а також виконання поставлених службово-бойових завдань.

Список використаних джерел:

1. Галузевий державний архів Міністерства оборони України м. Київ, ф. 3697, оп. 25284, спр. 30, 124 арк.
2. Біла книга – 2011. Збройні Сили України / Затинайко О., Клубань О., Кушнір І., Омелянчук В.; за ред. В. Можаровський. – К.: МОУ, 2012. – 84 с.
3. Бондаренко А. Служба службою, та й про відпочинок не забувають / А. Бондаренко // Народна армія. – 2000. – 4 квітня. – С. 4.
4. Верболюз М. "Ми – офіцери Української армії" / М. Верболюз // Народна армія. – 1994. – 28 жовтня. – С. 2.
5. Вирва В. І шефи не залишилися осторонь / В. Вирва // Народна армія. – 1994. – 20 травня. – С. 2.

6. Воронков В., Вацаєв О. Духовне збагачення офіцера – не самоціль. Головне, щоб від цього він ставав кращим, гармонійно розвиненим, був завжди відповідальним за свої вчинки / В. Воронков, О. Вацаєв // Народна армія. – 2000. – 28 березня. – С. 4-5.
7. Гевко І. Головна увага – стану військової дисципліни, законності та правопорядку / І. Гевко // Армія України. – 2004. – 12 жовтня. – С. 3.
8. Горішняк В. Феєрверк армійського гумору / В. Горішняк // Військо України. – 2001. – № 5-6. – С. 48.
9. Інструкція з організації інформаційно-пропагандистського забезпечення у Збройних Силах України: Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 4.01.2017 № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dovidnykmpz.info/wp-content/uploads/2018/07/> – Дата звернення: 20.12.2017.
10. Кондратюк І. Дискотеки, КВК, що далі? / І. Кондратюк // Народна армія. – 1994. – 5 травня. – С. 4.
11. Про організацію культурно-виховної, просвітницької роботи та дозвілля військовослужбовців, членів їхніх сімей, працівників Збройних Сил України: Директива Міністра оборони України від 29 грудня 2006 р. № Д-57 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mil.univ.kiev.ua/files/159_313621115.pdf. (дата звернення: 11.12.2017). – Назва з екрана.
12. Романовський Я. Тенденції розвитку військової культури у Збройних Силах України / Я. Романовський // Українознавство. – 2006. – №1. – С. 250-252.
13. Росляк Р. Скарбниці мудрості та знань / Р. Росляк // Народна армія. – 2003. – 30 вересня. – С. 3.
14. Росляк Р. Військовий кінопрокат на "пенсію" не збирається / Р. Росляк // Народна армія. – 2003. – 20 грудня. – С. 4.
15. Росляк Р. Чутки про смерть військового кінопрокату перебільшені, але певне підґрунтя під собою все ж мають / Р. Росляк // Народна армія. – 2003. – 2 жовтня. – С. 4.
16. Через нехтування таким феноменом, як "військова культура", суспільство вже давно не розглядає офіцерський корпус як корпоративне об'єднання найбільш освічених і талановитих представників своєї нації": [Інтерв'ю з полковником Головним інспектором з гуманітарного та соціального забезпечення Головної інспекції Міністерства оборони України В. Федічевим] / бесіду вела Л. Шпитяк // Військо України. – 2009. – № 11. – С. 8-11.
17. Якименко В. І знову свято пісні / В. Якименко // Народна армія. – 1994. – 16 серпня. – С. 4.

References:

1. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Ministerstva oborony Ukrainy (HDA MOU). [Sectoral State Archive of the Ministry of Defense of Ukraine], m. Kyiv, fond 3697, opys 25284, sprava 30, 124 arkushi.
2. ZATYNAIKO, O. et. al. (2012) *Bila knyga – 2011. Zbroini Syl Ukrainy*. [White Book – 2011. Armed Forces of Ukraine]. Kyiv: Ministerstvo oborony Ukrainy. [In Ukrainian]
3. BONDARENKO, A. (2000, April 4). Sluzhba sluzhboiu, ta i pro vidpochynok ne zabuvaiut. [Service, and do not forget about the rest from service]. *Narodna armia*, p. 4. [In Ukrainian]
4. VERBOLOZ, M. (1994, October 28). My – ofitsery Ukrainskoi armii. [We are officers of the Ukrainian Army]. *Narodna armia*, p. 2. [In Ukrainian]
5. VYRVA, V. (1994, May 20). I shefy ne zalyshyly oston. [And the Chiefs did not Stay aloof]. *Narodna armia*, p. 2. [In Ukrainian]
6. VORONKOV, V. & VACHAYEV, O. (2000, March 28). Dukhovne zbagachennia ofitsera – ne samotsil. Golovne, shchob vid tsioho vin stavav

- krashchym, garmoniino rozvynenym, buv zavzhdy vidpovidalnym za svoi vchynky. [The Spiritual Enrichment of the Officer is not an End in Itself. The Main Thing are that from this he Became Better, Harmoniously Developed and Always Responsible for His Actions]. *Narodna armia*, pp. 4-5. [In Ukrainian]
7. GEVKO, I. (2004, October 12). Golovna uvaga – stanu viiskovoi dysypliny, zakonnosti ta pravoporiadku. [The Main Focus is on the Military Discipline, Law and Order]. *Armia Ukrainy*, p. 3. [In Ukrainian]
8. GORISHNIAK, V. (2001). Feierverk armiiskogo gumoru. [Fireworks of the Army Humor]. *Viisko Ukrainy*, 5-6, 48. [In Ukrainian]
9. *Instruktsia z organizatsii informatsiino-propagandystskoho zabezpechennia u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: Nakaz Generalnogo shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy*. (2017). [The Instruction on the organization of information and advocacy in the Armed Forces of Ukraine: The Order of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine]. [Online]. Retrieved from: <https://dovidnykmpz.info/wp-content/uploads/2018/07/> [Accessed: 20 December 2017]. [In Ukrainian]
10. KONDRATIUK, I. (1994, May 5). Dyskoteke, KVK, shho dali? [Disco, KVN, what's next?]. *Narodna armia*, p. 4. [In Ukrainian]
11. Pro organizatsiiu kulturno-vykhovnoi, prosvitnytskoi roboty ta dozvillia viiskovosluzhbovtiv, chleniv yikhnikh simei, pratsivnykiv Zbroinykh Syl Ukrainy: Dyrektyva Ministra oborony Ukrainy. (2006). [About the Organization of Cultural-Educational, Educational Work and Leisure of Servicemen, Members of their Families, Employees of the Armed Forces of Ukraine: The Directive of the Minister of Defense of Ukraine]. [Online]. Retrieved from: http://www.mil.univ.kiev.ua/files/159_313621115.pdf. [Accessed: 12 December 2017]. [In Ukrainian]
12. ROMANOVSKYI, Ya. (2006). Tendentsii rozvytku viiskovoi kultury u Zbroinykh Sylakh Ukrainy. [The Trends in the Development of Military Culture in the Armed Forces of Ukraine]. *Ukrayinoznavstvo*, 1, 250-252. [In Ukrainian]
13. ROSLIAK, R. (2003, September 30). Skarbnytsi mudrosti ta znan. [The Treasures of Wisdom and Knowledge]. *Narodna armia*, p. 3. [In Ukrainian]
14. ROSLIAK, R. (2003, December 20). Viiskovy kinoprokat na "pensiiu" ne zbiraetsia. [The Military Movie Rental is not Going for "Retirement"]. *Narodna armia*, p. 4. [In Ukrainian]
15. ROSLIAK, R. (2003, October 2). Chutky pro smert viiskovoho kinoprokату perebilsheni, ale pevne pidgruntia pid soboiu vse zh maiut. [Rumors about the Death of Military Cinematography are Exaggerated, but a Certain Ground Underneath Still Have]. *Narodna armia*, p. 4. [In Ukrainian]
16. SHPYTIAK, L. (2009) "Cherez nektuvannia takym fenomenom, yak "viiskova kultura", suspilstvo vzhe davno ne rozhladaie ofitserskyi korpus yak korporatynne obiednannia naibilsh osvichenykh i talanovytykh predstavnykiv svoiei natsii": [Interviu z polkovnykom Holovnym inspektorem z humanitarnoho ta socialnoho zabezpechennia Golovnoi inspektsii Ministerstva oborony Ukrainy V. Fedichevym]. ["The Society has not Considered the Officer Corps as a Corporate Association of the Most Educated and Talented Representatives of Their Nation for a Long Time Because of the Neglect of such a Phenomenon as a "Military Culture": Interview with Colonel Chief Inspector of Humanitarian and Social Security of the Main Inspectorate of the Ministry of Defense of Ukraine V. Fedichev]. *Viisko Ukrainy*, 11, 8-11. [In Ukrainian]
17. YAKYMENKO, V. (1994, August 16). I zнову sviato pisni. [A Holiday of Song Again]. *Narodna armia*, p. 4. [In Ukrainian]

Надійшла до редакції 18.01.19

I. Avtushenko, PhD in History, Associate Professor
National Transport University, Kyiv, Ukraine

THE CULTURAL WORK IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE (1991–2013)

The main forms of cultural work in the Armed Forces of Ukraine for the period from 1991 to 2013 and their influence on the moral and psychological state of the servicemen and members of their families are analyzed in the article on the basis of archival sources and publications. The leisure and recreation of the servicemen play a vital role in removing the psychological burden that accumulates during the performance of military duties. In the organization of leisure of servicemen and their families a vital role was assigned to the houses of officers, clubs and houses of culture. For the organization of free time and rest of the personnel of the Armed Forces of Ukraine, centralized activities were cared out by educational bodies. However, no less important role was played by the personal initiatives of servicemen and army workers to create entertainment and recreation for themselves and their peers. It should be noted that many cultural services remained inaccessible in remote and military camps with restricted access. The financial assistance in the organization of leisure and recreation was provided by the authorities and philanthropists. Nevertheless, there were not enough specialists capable of professionally organizing the work of military cultural institutions, as well as leisure of servicemen and their family members.

Key words: servicemen, cultural work, leisure, recreation, house officers, the Armed Forces of Ukraine.